

ve "Muhammed" lafızları ile dört halifenin isimlerinin yazılı olduğu büyük levhalar İzmir Asansör Camii'ne, kitaplarla iki büyük kristal avize ve saat ise Konya Mevlânâ Müzesi'ne hediye edilmiştir.

BİBLİYOGRAFYA :

Hanya Mevlevihânesi Vakfıyesi, VGMA, Defter, nr. 988, Rumeli 2, s. 249-254; Konya Mevlânâ Müzesi Arşivi, *Hanya Mevlevihânesi zarfı*; Karaabdal Süleyman Şemsi Dede, *Tuhfetü'l-Mesnevî alâ hubbî'l-Hayderî ve Divançe-i Kara Şemsi*, İstanbul 1305, s. 5-7; İbnü'l-Cemâl M. Râgıb, "Hanya Mevlevihânesi", *Sâda-yı Hak*, İzmir 28 Mayıs 1340 [1924]; "Cenaze Merasimi: Hanya'dan İzmir'e Nakli-i Kubûr", a.e., 1 Haziran 1340 [1924]; Abdülbaki Gölpinarlı, "Konya'da Mevlânâ Dergâhının Arşivi", *İFM*, XVII/1-4 (1955- 59), s. 156-178; İsmail Kara, "Gittikçe Uzaklaşan Hanya Mevlevihânesi", *TT*, sy. 135 (1995), s. 133-137; a.mlf., "Hanya Mevlevihânesi", Şeyh Ailesi, Müstemilâtı-Vakfiyesi", *İslâm Araştırmaları Dergisi*, sy. 1, İstanbul 1997, s. 115-153 (maddenin yazımında şeyh ailesine mensup Kevser Atay, Bedri Özmen ve Ahmet Özmen'den İsmail Kara Arşivine gelen belgelerden de istifade edilmiştir).

MUSTAFA KARA

HANZALE b. EBÛ ÂMİR

(حَنْظَلَةُ بْنُ أَبِي عَامِرٍ)

Hanzale b. Ebî Âmir Amr
b. Sayfî el-Ensârî el-Evîsî
(ö. 3/625)

Gasîlû'l-melâike
İakabıyla tanınan sahâbî.

Câhiliye devrinde Râhib diye bilinen babası Amr (Abdüamr), önceleri Hanîf dinine mensupken daha sonra azılı bir İslâm düşmanı olmuştu. Hanzale'nin Hz. Peygamber'in Medine'ye hicretinden sonra müslüman olduğu tahmin edilmektedir. Uhud Gazvesi'nden bir gün önce Übey b. Selûl'ün müslüman olan kızı Cemîle ile evlendi. Resûl-i Ekrem'in Mekkeli müşriklerle savaşmak için Uhud'a gittiğini duyunca boy abdesti almaya fırsat bulamadan İslâm ordusuna katıldı. Savaşta müşrik ordusunun kumandanı Ebû Süfyan ile karşılaştı ve onu atından yere düşürdü. Ebû Süfyan'ın yardım istemesi üzerine İbn Şeûb diye bilinen Şeddâd b. Esved Hanzale'yi mızrağı ile şehid etti. Bazı kaynaklarda (meselâ bk. İbn Abdülber, I, 381) Hanzale'nin bizzat Ebû Süfyan tarafından öldürüldüğü kaydedilmekmekteyse de birinci görüş ağırlık kazanmaktadır. Uhud Savaşı'nı Bedir'in intikamını almak için gerçekleştiren Ebû Süfyan, Hanzale'nin öldürülmesini Bedir'de öldürülen oğlu Hanzale'ye karşılık olarak kabul etti. Müşrikler intikam duygusu ile şehidlerin or-

ganlarını kesmeye başlayınca müşrik ordusunu destekleyen Ebû Âmir er-Râhib oğlu Hanzale'nin cesedine eziyet edilmesine engel oldu.

Hanzale'nin naaşını meleklerin yıkadığını Hz. Peygamber'den öğrenen müslümanlar, ona boy abdesti alamadan şehid düştüğü için "gasîlû'l-melâike" (meleklerin yıkadığı kimse) İakabını verdiler. Yazîd b. Muâviye'ye karşı Medine halkının biat ettiği Abdullah, Hanzale'nin Cemîle'den olma oğludur.

Bazı kaynaklarda, Hanzale'nin İslâm düşmanı babasını öldürmek için Hz. Peygamber'den izin istediği, fakat Resûlullah'ın buna müsaade etmediği kaydedilmektedir (İbnü'l-Cevzî, I, 608).

BİBLİYOGRAFYA :

İbn İshak, *es-Sîre*, s. 312; Vâkıdî, *el-Megâzî*, I, 273-274; İbn Hişâm, *es-Sîre*², III, 75, 123; İbn Sa'd, *et-Tabakât*, II, 43; V, 66, 81; Zübeyrî, *Ne-sebû Küreyş*, s. 123; İbn Ebû Hâtim, *el-Cerh ve't-ta'dîl*, III, 239; Taberî, *Târîh* (Ebû'l-Fazl), II, 521-522; İbn Hibbân, *es-Şikât*, I, 228; Hâkim, *el-Müstedrek*, III, 204; Ebû Nuaym, *Hilye*, I, 357; İbn Hazm, *Cevâmi'u's-sîre*, Beyrut 1403/1983, s. 127, 134; a.mlf., *Cemhere*, s. 182, 333; Beyhakî, *Delâ'ilü'n-nübüvve* (nşr. Abdülmü'tî Kal'acî), Beyrut 1405/1985, III, 214, 246, 278, 282; İbn Abdülber, *el-İstî'âb* (Bicâvî), I, 380-382; Süheyli, *er-Ravzû'l-ünûf*, V, 436-437; İbnü'l-Cevzî, *Şifâtü's-sâfve*, I, 608-610; İbnü'l-Esir, *Üsdü'l-gâbe* (Bennâ), II, 66; Zehebî, *Tecridü es-mâ'lî's-sahâbe*, Beyrut, ts. (Dârü'l-Ma'rife), I, 142; İbn Kesîr, *el-Bidâye*, IV, 21; İbn Hacer, *el-İşâbe*, I, 360-361; a.mlf., *Ta'cîlû'l-menfa'a*, Haydarâbâd 1324, s. 108; Süyûtî, *el-Haşâ'îşü'l-kübrâ* (nşr. M. Halîl Herrâs), Kahire 1387/1967, I, 538-539; Şâmî, *Sübülü'l-hüdâ*, IV, 314-315; Diyarbekrî, *Târîhu'l-hamîs*, I, 445; Ahmed eş-Şerebâsî, *Yes'elüneke fi'd-dîn ve'l-hayât*, Beyrut 1980, II, 462-464.

KÂMİL ÇAKIN

HANZALE b. MÂLİK (Benî Hanzale b. Mâlik)

(بنو حَنْظَلَةَ بْنِ مَالِكٍ)

Adnânîler'e mensup
bir Arap kabilesi.

Kabileye adını veren Hanzale b. Mâlik'in soyu Zeyd Menât b. Temîm b. Mür b. Üd b. Tâbiha b. İlyâs b. Mudar yoluyla Adnân'a kadar ulaşır. Temîm kabilesinin bir kolu olan Hanzale bu kabile içerisinde kalabalık oluşu, gücü, mensuplarının itibarı, kahramanlığı, şiir ve edebiyat, feshat ve belâgattaki maharetleriyle temayüz etmişti. Müfâharelerde Temîm, Hanzale kabilesi mensupları tarafından temsil edildiğinden kaynaklarda bu iki kabilenin tarihi genellikle birlikte anlatılmıştır. Müstakil olarak veya Temîm kabile-

siyle birlikte çeşitli Arap kabilelerine karşı birçok olaya ve çarpışmalara katılan kabilenin *eyyâmü'l-Arab**da önemli bir yeri vardır.

Kabile Hanzale b. Mâlik'in sekiz oğlu ile (Mâlik, Verbû', Rebîa, Amr, Mürre, Galib, Külf ve Kays) varlığını sürdürmüştür. Bunlardan Mâlik'in soyu diğerlerinden daha kalabalıktı. Oğlu Dârim kabilenin ayrı bir kolunu kurmuş, Rebîa'nın oğulları ise Verbû'a katılmışlardı. Hanzale'nin diğer beş oğlunun soyundan gelenlere, içlerinden birinin çağrısı üzerine bir elin parmakları gibi birlikte hareket ettiklerinden "Berâcim" adı verilmiştir.

Basra ile Yemâme arasındaki geniş bir arazide yaşayan kabilenin Sammân ve Rakmetân adlı iki köyü vardı. Bunlardan Sammân'da birçok kuyu, sarnıç ve arklar bulunuyordu. İrk ve Gumeym vadileriyle Kürfe dağı da Hanzale'nin hâkimiyeti altındaydı.

Hanzale kabilesinin bazı mensupları çok erken tarihlerde müslüman olmuştu. Bunlardan Vâkıd b. Abdullah, 2. (624) yılda cereyan eden Abdullah b. Cahş seyyesinde yer almış ve bu sefer esnasında Mekkeli müşriklerin önde gelenlerinden Amr b. Hadramî'yi öldürmüştür. Ayrıca Habib b. Hırâş Bedir Gazvesi'ne katılan müslümanlardandı. Kabilenin tamamının İslâmiyet'i kabul edişi ise 9. (630) yıla rastlar. Bu yıl Temîm kabilesinden bir heyet Hz. Peygamber'le görüşmek üzere Medine'ye gitti. Heyetin başkanı, Hanzale'nin Dârim kolundan Utârid b. Hâcib idi. Temîmliler Resûl-i Ekrem'e, müslümanlarla müfâharede bulunmak için hatip ve şairlerini de getirdiklerini söylediler. Hz. Peygamber, "Hatibinize konuşması için izin verdim" deyince Utârid b. Hâcib etkileyici bir üslûpla Temîmliler'in faziletlerini dile getirdi ve hiç kimsenin kendileriyle fazilet yarışına giremeyeceğini ileri sürdü. Bunun üzerine Resûl-i Ekrem, Sâbit b. Kays'tan Utârid'e cevap vermesini istedi. Resûlullah'ın hatibi olan Sâbit b. Kays, Allah'ı, resulünü ve müslümanları tanıtan veciz bir hitabede bulundu. Temîmliler şairlerinin de dinlenmesini arzu ettiler. İzin verilmesi üzerine Zibrikân b. Bedr ayağa kalkıp şiirini okuyunca Hz. Peygamber, Zibrikân'a cevap vermek için Hassân b. Sâbit'i görevlendirdi. Hassân, aynı vezin ve kafiyede uzunca bir şiir söyleyerek ona karşılık verdi. Bunun üzerine Hanzale kabilesinin önde gelen şahsiyetlerinden olup Mekke'nin fethinden önce İslâmiyet'i kabul eden Akra' b. Hâbis, "Hz. Muhammed'in hatibi ve şairi bizim hatip

HANZALE b. MÂLİK

ve şairimizden üstündür. Vallahi o Allah tarafından destekleniyor, davasında muvaffak olacaktır" dedi ve kelime-i şehâdeti okuyup Resûl-i Ekrem'e biat etti. Ardından heyette bulunanların hepsi müslüman oldu. Hz. Peygamber, kabilenin vergilerini toplamak için eşraftan Mâlik b. Nüveyre'yi zekât âmili olarak görevlendirdi.

Hanzale kabilesi, Resûlullah'ın vefatından sonra meydana gelen ridde olayları sırasında peygamberlik iddiasında bulunan Secâh'a katıldı. Mürtedleri organize eden Mâlik b. Nüveyre de bir süre sonra peygamberlik iddiasında bulundu ve kabilesinden destek gördü. Halife Ebû Bekir'in emriyle sefere çıkan Hâlid b. Velîd, irtidad edenleri bozguna uğratıp Mâlik b. Nüveyre'yi öldürtünce kabile yeniden İslâm hâkimiyetini kabul etti.

Daha sonra Müsennâ b. Hârise kumandasında Irak'ın fethine katılan Hanzale kabilesi Cemel ve Sıffin savaşlarına iştirak etmiş, bazı mensupları Emevîler ve Abbâsîler döneminde valilik, kumandanlık gibi görevler üstlenirken bazıları da Hâricîler'in safında yer almıştır.

Şair Cerîr b. Atıyye ve Ferezî, hadîs ve fıkıh âlimi İshak b. Râhûye, Hanzale kabilesine mensup meşhur şahsiyetler arasında sayılabilir.

BİBLİYOGRAFYA :

İbn Hişâm, *es-Sîre*², I, 200-201; IV, 496, 560-562, 600; Ya'kûbî, *Târîh*, I, 229; Taberî, *Târîh* (Ebû'l-Fazl), III, 147, 269, 276, 464; İbn Düreyd, *et-İştikâk*, s. 218; İbn Hazm, *Cemhere*, s. 222-233; Yâkût, *Mu'cemû'l-büldân*, II, 104, 114, 116-117; III, 36, 58, 277, 423, 457; IV, 69, 107, 215, 452, 472; V, 261, 283; İbnü'l-Esir, *el-Kâmil*, I, 549-550, 595-596, 622-623, 629, 631-632; Kalkaşendî, *Nihâyetü'l-ereb*, Beyrut 1984, s. 223; Kehhâle, *Mu'cemûl kabâ'ilü'l-'Arab*, Beyrut 1402/1982, I, 310-311; Mahmûd Şükrî el-Âlûsî, *Bulûğu'l-ereb*, II, 69, 70-71, 72, 73, 74-75, 189, 290; J. Schleifer, "Hanzale", *IA*, V/1, s. 221; H. Lammens, "Mâlik", *a.e.*, VII, 258-259; G. Levi Della Vidâ, "Temîm", *a.e.*, XII/1, s. 153-154; W. M. Watt, "Hanzala b. Mâlik", *EP* (Fr.), III, 172.

AHMET ÖNKAL

HANZALE b. REBÎ'

(حَنْظَلَةُ بْنُ الرَّبِيعِ)

Ebû Rib'î Hanzale b. er-Rebî'
b. Sayfî el-Üseyyidî et-Temîmî
(ö. 45/665 (?))

H. Peygamber'e
kâtiplik yapan sahâbî.

Temîm kabilesinin Üseyyidoğulları koluna mensuptur. Câhiliye devri şair ve haptiplerinden Eksem b. Sayfî'nin kardeşinin oğlu ve ashaptan Rebâh (Riyâh) b. Re-

bî'in kardeşidir. Hz. Peygamber'e vahiy kâtipliği yaptığı için "Hanzaletü'l-kâtib" veya sadece "Kâtib" diye anılır. Resûl-i Ekrem'in diğer yazışmalarında da ona kâtiplik yaptı. Mekke'nin fethine katılan Hanzale'yi Resûlullah, Tâif Muhasarası'nda barış isteyip istemediklerini öğrenmek için Tâif halkına elçi olarak gönderdi. Hz. Ebû Bekir döneminde de kâtiplik görevine devam eden Hanzale, Irak bölgesinde Sâsânîler'e karşı yapılan savaşta Hâlid b. Velîd kumandasındaki orduya katıldı. Hâlid onu ganimetleri halifeye ulaştırmakla görevlendirdi. Hz. Ömer döneminde Kâdisiye ve Nihâvend savaşlarına katıldı. Hz. Osman'ın muhasara edilmesi üzerine Mısırlı muhasaracılara karşı Medineliler'e yardımda bulunulmasını teşvik etti. Hz. Osman'ın şehâdetinden sonra fitneden uzak kalmak düşüncesiyle Cemel Vak'ası ve Sıffin Savaşı'na katılmadı. Küfe'ye yerleşmekle beraber Hz. Osman'a yapılan hakaretlere bir tepki olmak üzere buradan ayrıldı. Fırat ile Habur nehri arasında bulunan Karkisiyâ şehrine yerleştiği ve 45 (665) yılında burada vefat ettiği tahmin edilmektedir. Onun Hz. Ömer döneminde (634-644) (Mes'ûdî, s. 283) veya 50 (670) yılında (Safedî, XIII, 209) öldüğü de rivayet edilmektedir. Hanzale'nin Uhud'da şehid olduğunu söyleyen Diyarbekrî'nin (*Târîhu'l-hamîs*, II, 181) onu Hanzale b. Ebû Âmir ile karıştırmış olduğu anlaşılmaktadır.

H. Peygamber Hanzale'den unuttuğu hususları kendisine hatırlatmasını ister, bazan da mührünü ona bırakırdı. Bir ara, Resûl-i Ekrem'den ayrı kaldığı zamanlarda onun yanında iken aldığı mânevî hazzı duymadığı için kendisinin münafık olduğunu düşünmüş ve bu durumu önce Ebû Bekir'e, daha sonra Hz. Peygamber'e bildirmişti. Hz. Peygamber de insanın her zaman aynı mânevî seviyede bulunamayacağını belirterek bu durumun münafıklık alâmeti olmadığını söylemiştir (Müslim, "Tevbe", 12-13; Tirmizî, "Kıyâme", 59).

Ebû Osman en-Nehdî, Yezîd b. Abdulah eş-Şihhîr, Kays b. Zühayr ve Hasan-ı Basrî gibi kişiler Hanzale'den hadîs rivayet etmişlerdir. Ondan nakledilen iki hadîs Müslim'in *el-Câmi'u's-sahîh*'i ile Tirmizî, Nesâî, İbn Mâce'nin sünenlerinde ve Ahmed b. Hanbel'in *el-Müsned*'inde (IV, 178-179, 346) yer almaktadır.

BİBLİYOGRAFYA :

Müsned, IV, 178-179, 267, 346; Müslim, "Tevbe", 12-13; Tirmizî, "Kıyâme", 59; İbn Sa'd, *et-Tabakât*, VI, 55; Halife b. Hayyât, *et-Tabakât* (Zekkâr), I, 97, 289; Buhârî, *et-Târîhu'l-kebir*, III, 36; İbn Kuteybe, *el-Ma'ârif* (Ukkâşe), s. 299-300; Belâzûrî, *Fütûh* (Rıdvân), s. 247, 459; Taberî, *Târîh* (Ebû'l-Fazl), III, 173, 368-369, 371, 460, 560, 570; IV, 129, 352, 386; VI, 179; İbn Ebû Hâtim, *el-Cerh ve't-ta'dil*, III, 239; İbn Abdürabbih, *el-İkdu'l-ferid*, IV, 161-163; Ceşşiyârî, *el-Vüzerâ' ve'l-küttâb*, s. 12-13, 15; Mes'ûdî, *et-Tenbih*, Leiden 1967, s. 283; İbn Abdülber, *el-İstî'âb* (Bicâvî), I, 379; Sem'ânî, *el-Ensâb*, X, 303-304; İbn Asâkir, *Târîhu Dumaşk* (Amrevî), XV, 322-329; Yâkût, *Mu'cemû'l-büldân*, IV, 328; İbnü'l-Esir, *Üsdü'l-gâbe* (Bennâ), II, 65; a.mlf., *el-Kâmil*, II, 456, 480; III, 10, 160; Mizî, *Tehzîbü'l-Kemâl*, VII, 438-443; Zehebî, *Târîhu'l-İslâm: sene 41-60*, s. 44-45; a.mlf., *Tecridü esmâ'i's-şahâbe*, Beyrut, ts. (Dârü'l-Ma'rif), s. 142; Safedî, *el-Vâfi*, XIII, 209; İbn Hudeyde, *el-Mişbâhu'l-mu'dî* (nşr. Muhammed Azîmüddin), Beyrut 1405/1985, I, 81-83; Huzâî, *Tahrîcü'd-delâilü'l-sem'iyye*, s. 166-167; İbn Hacer, *el-İşâbe*, I, 359-360; Diyarbekrî, *Târîhu'l-hamîs*, II, 181; M. Mustafa el-Azamî, *Küttâbü'n-nebî*, Riyad 1401/1981, s. 55-56.

NURİ TOPALOĞLU

HANZALE b. SAFVÂN el-KELBÎ

(حَنْظَلَةُ بْنُ صَفْوَانَ الْكَلْبِيِّ)

Ebû Hafs Hanzale b. Safvân el-Kelbî
(ö. 127/745'ten sonra)

Emevîler'in
Mısır ve İfrîkiye valilerinden.

Aslen Dimaşk'lı bir ailenin çocuğu olup kaynaklarda hayatının ilk dönemleri hakkında bilgi bulunmamaktadır. Şevval 102'de (Nisan 721) Emevî Halifesi II. Yezîd tarafından kardeşi Bişr b. Safvân'ın yerine Mısır valiliğine tayin edildi. Üç yıl sonra azledilerek yerine Abdurrahman b. Hâlid getirildi. Ancak Abdurrahman'ın valiliği sırasında Mısır Bizanslılar tarafından işgal edilme tehlikesiyle karşı karşıya kalınca Halife Hişâm b. Abdülmelik Hanzale'yi vali olarak yeniden Mısır'a gönderdi (118/736).

Hanzale, Külsüm b. İyâz kumandasındaki Emevî ordusunun Hâricî mezhebine mensup Berberîler karşısında yenilgiye uğraması ve büyük bir kısmının öldürülmesi üzerine (123/741) İfrîkiye valiliğine tayin edildi. Safer 124'te (Aralık 741-Ocak 742) İfrîkiye'ye ulaştığında Sünnîler'in mallarını helâl, kadınlarını mubah sayan Abdülvâhid b. Yezîd el-Hevvârî'nin önderlik ettiği Tanca Berberîleri ile, Ukkâşe b. Eyyûb el-Fezârî'nin önderlik ettiği İfrîkiye Berberîleri eyaletin idarî merkezi Kayrevan'ı tehdit etmekteydiler. Önce telkin